

Zdeněk Kratochvíl: **Dějiny filosofie I.** - sylabus kurzu

Ve **čtvrtek od 14:50** v posluchárně **B 3** („Fotochemie“), Viničná 7

Úvodní kurz dějin filosofie v kontextu vývoje přírodních věd od nejstarší doby do konce renesance. Přehled tradiční terminologie a představových rámců základních teoretických přístupů ke světu.

Základní literatura: Z. Kratochvíl: *Filosofie mezi mýtem a vědou* (od Homéra po Descarta), Academia : Praha 2009.

Doporučená návaznost (nepovinná): *Novověká filosofie a věda* (Vojtěch Hladký)

Filosofie a metodologie vědy (Vojtěch Hladký, ZK).

(Pozn. pro ty studenty, kteří mají také povinnost „filosofie ve společném základu“ na FF UK:

Po rozšíření, které nahradí 2. semestr, se tento kurz automaticky uznává i na FF.)

1. **Co je filosofie**

Čím se liší od vědy, náboženství, mýtu, umění. Vznik filosofie, vznik vědy. Podobnosti a rozdíly v Řecku, Indii a Číně. Nástupci řecké filosofie: Řečtí křesťané, Latíníci (pak latinští křesťané a evropská školní filosofie), Arabové, Židé... Vzájemné vlivy Řecko / Indie.

Jednotlivé filosofické školy = příklady různých přístupů ke skutečnosti i různých určení filosofie.

Periodizace dějin filosofie, zvláštnosti jednotlivých epoch.

Problémy nejstarší filosofie a její vztah ke vznikající vědě. Problémy kontinuity pojetí vědy a vědění v dějinách.

2. **Poklidná racionalita řeckého Východu a zásvětní racionalita Západu**

Východ (Iónie): Milétské zkoumání světa

Thalés - geometrie, astronomie, „hylozoismus“.

Anaximandros - mapy, sluneční hodiny, ekliptika; rovnováha koloběhu světa „odvíjením“ a zanořováním protikladů „věčným pohybem“, „apeiron“.

Anaximenés – metafora dýchání světa, její tradice u lékařů i mystiků, racionální meteorologie.

Západ (řecká Itálie): Pýthagorejské sepjetí racionalismu a zásvětní mystiky.

Teorie protikladů. Kosmos, teorie, harmonie. Matematizace přírody, souvztažnost aritmetiky a geometrie. Duše jako harmonie, jako myslící, jako věčná a cyklující - „metempsychosis“.

Pýthagorejská společnost: posluchači (akúsmatici, exoterní) a zasvěcenci (matematici, esoterní). Vliv v lékařských a matematických školách, Platón. Zvláštnosti pýthagorejské vědy: akustika, heliocentrismus, geometricky pojaté atomy, spekulace, podivínství.

3. **Hérakleitos a jeho opak - eleatské ztotožnění skutečnosti, myšlení a řeči**

Hérakleitos z Efesu: „Vše plyne.“ Proti domněnkám slavných a slávě mocných. Proti geometrizaci světa. Proti pouze formálním postupům myšlení. Paradoxy části a celku. Ustavičná proměna (metabolé) uvnitř kosmu, včetně proměn druhů. Protiklady a difference, přirozenost (fysis), skrytá harmonie. Metafora spánku a probuzení. Osudová řeč (logos).

Duše ve světě, osud, individuální úroveň osudu. Vliv: Hippokratés (přirozenost si vystačí ve všem).

Xenofanův sarkastický racionalismus.

Parmenidés z Eleje: jedno, jsoucno, bytí, myšlení. Jedno jest; nejistota všeho vnímaného, upozadění fysis i přírodovědy. Předpoklady logiky a metafyziky, "zastavovatel jsoucna".

Dědicové: Zénón - aporie proti možnosti pohybu, prostoru... Vliv: sofisté, atomisté, Platón.

4. Myšlení o přírodě po eleatském šoku

Metafora mísení (nic nevzniká a nezaniká, pouze se mísí) a její různá užití:

Empedoklés: 4 živly, "kořeny přirozenosti"; pojetí látky (hylé); láska a svár; koloběh: chaos, kosmos, sfairos; vnímání božství; reinkarnace.

Anaxagorás: teoretik, demytologizace kosmu. Infinitesimální "zárodky", vlastnosti. Redukce na kvality. Mysl (nús) jako pořádající princip. Metabolismus. Intelektuální etika.

Démokritos: poznání pouze logickým myšlením; jsoucí atomy ve jsoucím nejsoucnu (prostoru); principy poznávací redukce, princip kompozicionality.

5. Problémy klasické filosofie

Sebevědomí intelektu, proměny umění (perspektiva), diferenciací věd.

Hnutí sofistů: učitelé, mobilita, věhlas, právní a politické aplikace rétoriky a logiky; logika (dialektika) a aristika, lidská práva.

Sókratés: neúspěšný sofista nebo zakladatel platónské filosofie? Role otázky a dialogu.

Instituce filosofických a vědeckých škol: Akademie (Platón), Lykeion (Aristotelés).

Vliv pythagorejců: Zásvětní racionalita, moralizace.

Vliv Eleatů: Metafyzika, logika.

Vliv iónského (východního) myšlení přirozenosti: lékařské školy.

6. Platón – racionalista nebo mystik?

Vědění a mínění. Pojmy a dojmy. Dialog. Podobnoství o jeskyni, o Slunci (světelná metaforika poznání), o úseče (ideje, matematické objekty, zkušenostní věci, jejich nápodoby).

Idea a druh (eidos). Statut existence druhů.

Logika (dialektika): pojmový rozbor (diáirésis), souhrn; důkaz (elenchos).

Podobnoství o duši (metempsychosis). Role Eróta. Role krásy. Anamnésis.

Intelektuální etika (sublimace) a politika (totalitní, vyhnání umělců z obce).

Akadémie. Vliv: Aristotelés; neoplatonici: antičtí, středověcí, renesanční.

7. Aristotelés

Dialektika (logika): pojem v řeči, práce s pojmy, třídění podle obecnosti, definice, výrok (soud), důkaz (syllogismus).

Vědění cestou zobecňování (indukce) z empirie (a posteriori). Problémy úplnosti indukce. Dedukce (a priori).

Substancie a akcedenty. Látka (hylé) a tvar (morfé). Příčiny: účinná (efficiens), účelová (finalis), látková (materialis), tvarová (formalis). Důkazy boží existence.

Rozdělení filosofie, jednota vědy. Věda jako logický model empirie. Zoologie. Paradoxy aristoteléské fyziky. Umírněná etika.

Lykaion. Vliv: v antice přírodověda; ve středověku od 13. st. také filosofie a theologie; v novověku sice kritizován, ale určuje většinu školní terminologie.

8. Helénistické školy: Stoici, epikúrejci a skeptici

Stoici: Zénón z Kitia, Kleanthés z Assu, Chrýsippos.

Kanón: Logika a rétorika, fyzika a theologie, etika a politika.

Kritérión: Skutečné je to, co zkušenostně působí, nebo na co může být působeno.

Triáda aktivity: pneuma (vanutí), tonos (nepětí), logos (rozum).

Stoická fyzika: experimenty - zvuk, teplo, proměny energie. Paradoxy "zákona" zachování.

Stoická etika, její římská popularizace.

Epikúros: atomismus; životní slast (hédoné); daleko od bohů, smrti a všech tužeb.

Skeptici: životní (Pyrrhón, vliv Indie) a akademičtí (Arkesilaos - nezaujaté zkoumání).

Skepse (zdržení se úsudku) oproti dogmatu (tvrzení). Argumenty proti jistotě poznání - sen, divadlo. Skeptická věda: Eratosthenés, Hipparchos. Vliv: „empirismus“.

9. Na přelomu věků

Římská okupace. Rozvoj věd a úpadek filosofie v pozdní antice. Import babylónských tradic (astrologie).

Úpadek tradičního náboženství, revitalizace starých kultů, importy kultů z Orientu (vliv judaismu a možná i Indie), nová náboženství – zvítězí křesťanství.

Latinská filosofie v Římě – řečník Cicero – a latinský odpor k filosofii.

Řečtí „milovníci krásy a starobylostí“ – Plútarchos.

Řecká filosofie u Židů – Filón Alexandrijský – interpretace „stvoření“.

Řecká filosofie u křesťanů – Kléméns Alexandrijský – filosofie a víra.

Řečtí novoplatonici a jejich možné indické korespondence – myšlení analogií.

Převzetí novoplatónských schémat řeckými křesťany.

Aurelius Augustinus – první latinský křesťanský novoplatonik, teorie iluminace, problém vůle, filosofie dějin, latinský i křesťanský odvrát od přírody k „nadpřirozenému“.

Byzanc a Arabové.

10. Problémy středověké filosofie

Pokus o obnovu vzdělanosti. Autorita Augustina.

Jednotlivé „renesance“ v rámci středověku: karolinská, otónská, dvanáctého století. Čerpají postupně z hlubších vrstev antiky a výsledky jsou stále samostatnější.

Scholastika (školní nauky) a mystika; autoritativní a textové pojetí vzdělanosti.

Spor o roli logiky: dialektici a antidialektici; racionalismus a fundamentalismus.

Spor o statut obecných pojmů (o univerzália): realisté (obecné pojmy, druhy, existují věčně, nezávisle na nás) a nominalisté (obecné pojmy, druhy, jsou námi vytvářené pomůcky při poznávání).

Tomáš Akvinský - Metodologická role důkazů boží existence a spory o ně. Předpoklady těchto důkazů a následky opuštění těchto předpokladů – koncepce potenciálního nebo aktuálního nekonečna.

11. Problémy renesanční filosofie a vědy

Renesance 15. a 16. století jako další z řady středověkých renesancí, tentokrát s neobvykle kritickými následky, vznikem novověkého stylu myšlení.

Mikuláš Kusánský – negativní theologie, fyzika.

Mikuláš Koperník – obnova heliocentrismu, otevřená otázka fyzikální reality nebeských objektů.

Marsilio Ficino – revitalizace novoplatonismu a antického hermetismu.

Hnutí humanistů – proti autoritativnímu pojetí poznání, ale textové pojetí trvá. Metafora „otevřené knihy přírody“ však umožňuje i pozorování. Vyvýšení role člověka.
Alchymie a chemie, astrologie a astronomie.

12. Přebrot pojetí poznání v 17. století

Kepler, Galilei, Newton – matematizace vědy, fyzikalizace nebe, metafora „nebeské mechaniky“.

Jezuitská metafyzika – koncepce hmoty jako reálně existující.

René Descartes – geometrická metoda poznání, redukce na délky, dualismus duše a těla = rozlišení na „věc myslící“ (res cogitans) a „věc rozsažnou“ (res extensa). Proměna pojetí subjektu jako subjektu myšlení – ego cogito, ego sum; pojem „přírodní zákon“.

Role lidského subjektu, přebrot ve filosofickém pojmosloví.